

RUKOPIS ČESKÉHO PŘEKLADU SPISU CERTAMEN SPIRITUALE OD LORENZA SCUPOLIHO

JAN PIŠNA

Abstrakt: Příspěvek se věnuje překladu spisu *Certamen spirituale* od Lorenza Scupoliho, který si roku 1702 opsal Jan František Alexius Ebel v Plzni. Rukopis byl objeven při katalogizaci františkánské knihovny z Hořovic, uložené od konce 90. let 20. století ve Strahovské knihovně pod signaturou Kl 769.

Klíčová slova: Rukopisy, překlady, teatíni (kajetáni), františkáni, přelom 17. a 18. století, Plzeň, Hořovice, Strahovská knihovna (signatura Kl 769).

Při katalogizaci knihovny zrušeného františkánského kláštera v Hořovicích,¹ která je od druhé poloviny 90. let 20. století deponována ve fondech Strahovské knihovny,² byl objeven opis českého překladu Scupoliho díla *Duchovní boj* z roku 1702. Bylo to překvapivé zjištění, jelikož dosud byly známy jen překlady tohoto spisu do češtiny, které vznikly v poslední čtvrtině 19. a v první polovině 20. století.³

Starší recepce Scupoliho spisu v českých zemích období raného novověku dosud dokládaly jen exempláře v klášterních knihovnách či v historických fondech institucionálních knihoven. Avšak i k těmto knihám musíme přistupovat velmi obezřetně, neboť se mohly do knihoven dostat až sekundárně. Jejich vypovídací hodnota je tedy jen bibliografická, zatímco hořovický rukopis je jasným důkazem recepcí ve františkánské komunitě.

Popíšme si nyní samotný exemplář.⁴ Kniha kvartového formátu je svázaná do lepenkových desek pokrytých hnědou usní, na níž je ve třech řadách liniový slepotiskový rám. Na deskách se zachovaly otvory pro tkanice. Na hřbetě se nacházejí tři papírové přelepky s názvem a starou klášterní signaturou N. IV. Knižní blok obsahuje celkem 264 listů, z nichž 122 má foliaci, prvních 6 folií a poslední 4 folia jsou bez ní. Na rubu titulního listu jsou přepsány dva citáty z Bible s manupropriovými ozdobnými zavilínami. První složka má 8 vakátů, následuje 122 fol., popsaných textem překladu spisu *Duchovní boj* v 60 kapitolách (sic!),⁵ na závěr knižního bloku jsou opět ve složce 4 nefoliované strany, které obsahují „Rejstřík všech kapytol v tomto Duchovním boji obsažených“.⁶ Rukopis působí velmi úhledně a je psaný především

1 O historii Hořovic a kláštera pojednávají VRBČANSKÝ, S. *Nucleus minoriticus*. Vetero-Pragae, 1746, s. 418–427; LOS, V. Hořovice, 1931. 82 s., VLČEK, P. Heslo Hořovice. In: *Encyklopedi českých klášterů*. Praha, 1997, s. 231. Dějinám knihovny se věnoval BAJGER, M. Fr. *Česká františkánská knižní kultura*. Rigorózní práce FF Ostravské univerzity, 2007, s. 301–305. [online] [cit. 2015-08-27]. Dostupné z: www.bajger.wz.cz

2 PAŘEZ, J. Zpráva o Strahovské knihovně. *Opera romanica* 1, 2000, s. 199. Katalogizace probíhala v letech 2009 až 2015.

3 V letech 1877 a 1893 vyšel překlad Jana Nepomuka Františka Desolda, v roce 1937 publikoval svůj překlad Josef Hlavnička.

4 *Duchovní Bog proti Nepřatelum ducha od Welebného Otce Wawřince Sskupula Swatého Theatinského Ržádu Kněze w gazyku wlasckem wydaný a od Učeného a Pobožného Kněze Karla Antonýa Meazzy téhož Ržádu w latinu, Nyni Pak Od gednoho Kněze z Ržádu Swatého Otce Frantisska Reform. w česstinu přeložený*. Letta Páně 1702. [4], 122, [4] fol.; 4°. Praha, Strahovská knihovna, sign. Kl 769.

5 Na základě srovnání číslování kapitol mezi latinskou předlohou a jejím českým překladem v hořovickém rukopisu lze usuzovat, že došlo k sloučení několika tematicky příbuzných kapitol do jedné kapitoly. Proto rukopis obsahuje jen 60 kapitol, nikoliv 66 dle poslední Scupoliho úpravy.

6 SCUPOLI, *Duchovní Bog...*, fol. 122b.

českou novogotickou polokurzívou, místy se objeví slova psaná kurentem. Psacím materiálem byl téměř výhradně černý inkoust. Výjimku tvoří jen titulní list a ojedinělé iniciály ze začátku rukopisu, které jsou realizovány červeným inkoustem.

Bližší informace o dataci podává sám vlastník, který na titulní list připsal dataci 1702 a na poslední stránku obsahu přidal latinskou větu: „*Librum hunc propria manu descripsit Ioannes Franciscus Alexius Elbel, Regia Vetero-Catholicae Urbis Pilnensis municeps Anno Salutiferi Partus Virginei 1702, intra 42 dies.*“ Výjma razítek Hořovického muzea a Strahovské knihovny už kniha neobsahuje žádné další vlastnické záznamy či rukopisné vpisky. Na základě analogie s dalšími knižními vazbami františkánské hořovické knihovny lze usuzovat, že opis byl pořízen na nesvázané složky, které byly svázané až v Hořovicích (patrně v prvních dvou desetiletích 18. století). Kniha byla následně opatřena signaturou a zařazena do fondu konventní knihovny.

Než přistoupíme k samotnému obsahu nalezeného rukopisu, je dobré si uvědomit, s jak významným dílem máme co do činění a jaké místo zaujímá v dobových strukturách literárních v rámci obecnějších měřítek dobové knižní kultury.

Roku 1589 vyšlo v Benátkách ještě anonymně první vydání spisu Lorenza Scupoliho (asi 1530–1610) *Il combanttimento spirituale*,⁷ který se v průběhu následujících dvou staletí stal velmi oblíbenou a překládanou duchovní příručkou.⁸ Již roku 1590 byl text přeložen do němčiny a vydán pod názvem *Geistlicher Streit*. Z tohoto překladu krátce poté vyšel freiburský humanista Jodocus Lorichius (1540–1612), který spis přeložil do latiny pod názvem *Pugna spiritualis*,⁹ „aby i ti, co raději čtou v latině, si mohli tento spis přečíst“, jak sděluje překladatel v dedikaci. Tyto edice stály společně s překladem do francouzštiny (*Le combat spirituel*, 1595) na počátku celé řady překladů do dalších jazyků v prvním století po „editio princeps“, např. angličtiny (*The Spiritual Combat*, 1656), španělštiny (*El combate espiritual*, 1678), polštiny (*Woyna duchowna*, 1683). Následující tradice vedla k rozšíření okruhu překladů do portugalštiny, slovinštiny, chorvatštiny, arménštiny, řečtiny, arabštiny, čínštiny, japonštiny a nakonec v 19. století do ruštiny.

Scupoli se k textu *Il combanttimento spirituale* ještě jednou vrátil a roku 1608 ho upravil a doplnil. K původním 24 kapitolám z roku 1589 přibyly další kapitoly a celkový rozsah se nakonec ustálil na 66 kapitolách.

Již jsme zmínili, že Lorichius přeložil Scupoliho spis do latiny nikoliv z italského originálu, ale jen z německého překladu, a tento překlad vycházel jen z první redakce textu před jeho rozšířením. Ani další anonymní překlad do latiny z roku 1606 nevycházel z původní italské edice, jednalo se o převod z angličtiny. Tohoto nedostatku si byli vědomi vzdělanci celé Evropy, proto se nejprve přistoupilo k revizi Lorichiova překladu, ale až do druhé poloviny 17. století se řešení tohoto problému nikdo nechopil. Teprve roku 1663 spis podle posledního úplného italského vydání přeložil do latiny milánský teatín a teolog Girolamo Meazza (1639–1707), který výsledný překlad vydal v Mnichově pod jménem Carlo Antonio Meazza.¹⁰

Až dosud se předpokládalo, že v době střední byl spis přeložen pouze do dvou slovanských jazyků, a to do polštiny a slovinštiny. První polské vydání vyšlo roku 1683 v Zamojsku

7 VEZZOSI, A. F. *I scrittori de'Cherici Regolari detti Teatini*, sv. 2. Milano, 1780, s. 276–301, zde základní životopisná data a výběrová bibliografie vydání spisu *Il combanttimento spirituale* od roku 1589 až do roku 1775.

8 Plné uvedení jména obsahují až padovská vydání z let 1590 a 1591.

9 VD16 ZV 14296 (VD16 uvádí nejstarší německé známé vydání z roku 1597 s předmlouvou Georga Hänlina), Lorichiuův překlad uvádí VD16 S 5184 (VD 16 zná jen vydání z roku 1599).

10 VEZZOSI, A. F. *I scrittori de'Cherici Regolari detti Teatini*, sv. 2. Milano, 1780, s. 49–56; LANCETI, V. *Pseudonomia*. Milano, 1836. s. 398.

pod názvem *Woyna duchowna* v překladu Deaodata Nersesowicze (asi 1650–1709), který kupodivu užil jako výchozí vydání francouzský překlad. Slovinský překlad vyšel pod názvem *Sveta vojska* roku 1747 v Labaci, poté roku 1783 v Lublani. Náš nález tento předpoklad zcela vyvrací.

Zmiňme se nyní stručně k obsahu Scupoliho spisu. Jedná se o duchovní příručku a průvodce na cestě k dokonalému křesťanskému člověku ve smyslu evangelií. Jinak řečeno, cílem by mělo být čtenáře postupnými kroky uvést na cestu rozjímání a hlubší spirituality.¹¹ Scupoli však své dílo koncipuje jako životní program, sestavený z jednotlivých kroků, při nichž člověk více zatracuje své ego, aby byl schopen více přijímat boží vůli.¹² V úvodní kapitole stanovil Scupoli hlavní zbraně křesťanského člověka: 1. Nedůvěření sobě samému, 2. Doufání v Boha, 3. Duchovní cvičení, 4. Modlitba.¹³ Těmto čtyřem bodům nejsou věnovány jen první odstavce první kapitoly, ale lze v nich spatřovat výkladovou osu celého díla. Autor, poté co čtenáře seznámí v úvodu s hlavními tématy „zbraní“, následně rozvádí výklady pro všechny čtyři zbraně v samostatných částech. Zvláště posledním dvěma částem věnoval Scupoli bedlivou a opakovanou pozornost, jelikož kapitoly přidané v roce 1608 rozšiřovaly a propracovávaly duchovní cvičení a techniky modlitby a kontemplace.

Scupoliho dílo však nevznikalo ve vzduchoprázdnu a je na místě si uvědomit, že se Scupoliho kniha dobou vzniku, svým zaměřením a genologickou příbuzností blíží k takovým dílům, jako jsou *Duchovní cvičení* (1548) sv. Ignáce z Loyoly, *Bohmila* (1616) sv. Františka Saleského či nejslavnější kniha tohoto žánru, která výše zmíněné tituly předcházela a inspirovala, *De imitatione Christi* (15. stol.) od Tomáše Kempenského.¹⁴ Jak si dále ukážeme, míra jejich recepce v českém pobělohorském prostředí byla vysoká.¹⁵

Vraťme se zpět k hořovickému rukopisu, tentokrát z hlediska translátologického. Zvolená koncepce a technika překladu je vedena především snahou o co nejvěrnější, až doslovné převedení originálu. Kromě toho nám dochovaný rukopis přináší důležité svědectví o překladatelském stylu, metodě a principech pracovního postupu druhé poloviny 17. století, pokud o nich takto můžeme vůbec uvažovat. To vše bude potřeba při dalším bádání poměřovat jednak dobou vzniku překladu a stavu češtiny doby střední, jednak předpokládanou zkušeností a jazykovými kompetencemi překladatele. K tomu musíme přičíst tu skutečnost, že máme k dispozici pouhý opis, do jehož poslední verze zachované v hořovickém rukopisu mohl vstoupit ještě nějaký další úpravce. Na základě datace hořovického rukopisu a datace vydání Meazzova latinského překladu můžeme bezpečně určit dobu vzniku mezi lety 1663 až 1702. Z dalších indicií víme, že překladatelem byl příslušník františkánského řádu („od jednoho kněze z řádu sv. Otce Františka Reform. v češtinu přeložený“),¹⁶ který své jméno dle tehdejších zvyklostí nevedl. Pravděpodobně to byl některý ze vzdělaných a literárně činných

11 O meditaci jako literárním žánru nejnověji pojednal MALURA, J. *Meditace a modlitba v literatuře raného novověku*. Ostrava, 2015.

12 Tím se naplnila první část Scupoliho nábožně vzdělávatelského díla, neboť po Duchovním boji vydal ještě *Pokoj duše*, který představoval jeho volné pokračování.

13 SCUPOLI, *Duchovní Bog...*, fol. 4b.

14 K duchovním příručkám pozdně středověké a raně novověké literatury viz HABSBUROG, M. *Catholic and Protestant Translations of the Imitatio Christi 1425–1650*. Farnham, 2011; BOČKOVÁ, H. *Knihy nábožné a prosté*. Brno, 2009; o poměru Scupoliho díla k ostatním autorům viz ROBINSON, J. *Spiritual Combat Revisited*. San Francisco, 2003.

15 Zaměření na pobělohorskou situaci nás nutí vynechat a nesledovat recepce Martina Mollera a jeho spisu *Meditationes*.

16 *Ibidem* na tit. listu.

bratří mezi tzv. třetí generací českého baroka.¹⁷ K této silné generaci patřili např. Jan Jindřich Lábe,¹⁸ Vít Žárek,¹⁹ Bernard Sannig a Jan Varinus.²⁰

Ještě jedno důležité téma nám otvírá objev hořovického rukopisu překladu Scupoliho *Duchovního boje*. Proč nebyl vydán tiskem, když náležel k oblíbeným duchovním titulům své doby? Proč zaležel a dochoval se nám, pokud je nám známo, jen v tomto jediném exempláři? K zodpovězení těchto otázek se musíme vrátit k stavu českého písemnictví a knižní kultury přelomu 17. a 18. století.

Výsledky materiálového výzkumu publikované v reprezentativním soupisu *Repertorium rukopisů 17. a 18. století v muzejních sbírkách* a na něj navázané studie A. Anderlové Fidlerové dokazují, že rukopisy s náboženskou tematikou jsou obvyklé, zvláště různé žánry duchovní literatury jsou v muzejních i dalších fondech početně zastoupeny.²¹ Zároveň ale musíme uvést, že hořovický rukopis patří do skupiny těch literárních děl, které byly určeny především vzdělaným vrstvám (řeholníkům, kněžím, inteligenci) a měly široké možnosti využití: jednak jako osobní četba a duchovní cvičení, jednak jako vzor při vedení a pastoraci farníků. Důvod a okolnosti, proč si Jan František Alexius Elbel v Plzni knihu opsal, zůstávají neznámé. Kromě předpokládaného osobního zájmu o rozšíření četby své a popřípadě svých věřících, lze uvažovat i o snaze překlad uchovat a reprodukovat pro další použití (snad v rámci činnosti terciářů).²² Nemůžeme totiž přehlédnout tu skutečnost, že spis byl ve vernakulárním jazyku, tedy v jazyce srozumitelném širším vrstvám.

Důvod, proč překlad nevyšel tiskem, pro nás zůstane patrně drobnou záhadou. Vždyť obdobných překladů v průběhu 17. století vznikla celá řada. Stačí jen vzpomenout zmíněné autory a jejich díla, tedy sv. Ignáce z Loyoly (jeho spis *Duchovní cvičení* vyšel češtině v letech 1692 a 1721)²³ či sv. Františka Saleského a jeho spis *Bohmila* (vyšel tiskem v letech 1657, 1701 a 1780).²⁴ Z předbělohorského období kontinuálně pokračovalo vydávání a četba Tomáše Kempenského (jeho spis *O následování Krista* vyšel mezi lety 1622 až 1793 celkem v 26 vydáních).²⁵ Již to zcela jasně dokazuje, že žánr meditace byl nejen vydáván, ale byl o něj také zájem a především aktivní čtenářská veřejnost byla na tento typ literatury připravena a podřizovala tomu i své knižní chování. Osobní četbu implikoval také malý formát, povětšinou osciloval mezi malou osmerkou a dvanáctkou. Pouze *Duchovní cvičení* Ignáce z Loyoly vyšly v rozměrnějším kvartu.

Tím, že překlad zůstal jen v rukopise, to ve svém důsledku neznamenal, že by se nešířil. Minimálně ve františkánské komunitě, v které vznikl, se opisoval a máme pro to důkazy alespoň pro Plzeň. Připomeňme, že ve většině českých františkánských, kapucínských či konventuálních knihovnách se dochovaly různé tištěné edice (nejčastěji v latině či v italštině).

17 ČERNÝ, V. Generační periodizace českého baroka. In: *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha, 1994, s. 5–60.

18 *Knihopis* č. 4656, 4657.

19 Přeložil spis *Arcišelma Jidáš* od Abrahama a Sancta Clara. KAŠPAR, Jan. Knihovna kláštera františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze (dějiny, knižní fond a současný stav). In: *Historia Franciscana II*. Kostelní Vydří, 2005, s. 253.

20 *Knihopis* č. 16445, 16445a.

21 ANDERLOVÁ FIDLEROVÁ, A. Rukopisná kultura Čech 17. a 18. století v zrcadle muzejních sbírek. *Folia Historica Bohemica*, 28, 2013, s. 181–224.

22 Terciáři v Hořovicích vznikli jako odnož plzeňských terciářů viz MIKULEC, Jiří. Náboženská bratrstva a třetí řády při františkánských kláštorech v barokních Čechách. In: *Historia Franciscana II*. Kostelní Vydří, 2005, s. 200.

23 *Knihopis* č. 3355, 3356.

24 *Knihopis* č. 2572, 2573, 2574.

25 *Knihopis* č. 16185, 16193–16217.

Nález hořovického rukopisu překladu Scupolova meditativního spisu jistě nepřepíše mapu české literatury pobělohorského období, ale může poukázat na to, jaké knihy se nacházejí ve stejných genologických vrstevnicích. Náš pohled na knižní kulturu pobělohorského období se tak může stát především plastičtější a rozhodně hovoří ve prospěch výzkumu nejen tištěných knih, ale nutí nás ke komplexnější analýze dochovaného rukopisného materiálu a především k jejich vzájemnému komparování. Výsledky bádání tak poslouží jak literárněhistorickému zkoumání doby barokní, tak nemalou měrou přispějí k výzkumu literární činnosti i čtenářství uvnitř jednotlivých řádů. S tím souvisí otázky širšího kulturně společenského dosahu. Jak jednotlivé řádové komunity rozvíjely knižní kulturu a duchovní život? Jak se vyvíjela jejich spiritualita? Unikátně dochovaný hořovický rukopis je toho nejen vhodným dokladem, ale může být i dalším ze zdrojů budoucího výzkumu mapování recepce duchovní literatury v pobělohorském období.

MANUSCRIPT OF THE CZECH TRANSLATION OF THE TREATISE CERTAMEN SPIRITUALE BY LORENZO SCUPOLI

Summary: The present study is concerned with the Czech translation of the treatise *Certamen spirituale* by Lorenzo Scupoli that was copied in 1702 in Pilsen by Jan František Ebel. The manuscript was found during the process of cataloguing the Franciscan library from Hořovice, deposited from the end of 1990^s in the Strahov library under the signature Kl 769.

Keys words: Manuscripts, translations, Theatines, Franciscans, turn of the 17th, 18th century, Pilsen, Hořovice, Strahov library (signature Kl 769)

Mgr. Jan Pišna (*1982)

Vystudoval bohemistiku a slovakistiku na FF UK v Praze, nyní je doktorandem Ústavu české literatury a knihovnictví FF MU a Ústavu pro českou literaturu AV ČR. V současné době pracuje jako knihovník ve Strahovské knihovně v Praze. Zabývá se starší českou a slovenskou literaturou, latinskou humanistickou literaturou, čtením, čtenářstvím a knižní kulturou 16. století, česko-slovenskými kulturními kontakty v době raného novověku a exulantskými edicemi *Kralické bible*.

